

QƏRBİ AZƏRBAYCAN MƏDƏNİYYƏTİNİN VİZUAL DİLİ: KEÇMİŞDƏN MÜASİR DİZAYNA

Qasımova Elfanə Nəsimi qızı
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti(UNEC)
Dizayn kafedrasının kafedra müdiri
Email: elfana_gasimova@unec.edu.az

Namazova Eldarlı Pərvin Əhməd qızı
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti(UNEC)
Dizayn kafedrasının müəllimi
Email: parvin_namazova@unec.edu.az

UOT 7.05(479.24)

<https://doi.org/10.30546/200309.2026.002.527>

XÜLASƏ

Qərbi Azərbaycan bölgəsi əsrlər boyu zəngin mədəni irsə və çoxqatlı vizual ifadə sisteminə malik olmuşdur. Bu məqalədə Qərbi Azərbaycan mədəniyyətinin vizual dili tədqiq olunur, ənənəvi sənət formalarından - xalça ornamentlərindən, memarlıq motivlərindən, geyim və bəzək elementlərindən tutmuş müasir qrafik və rəqəmsal dizayna qədər keçid prosesi araşdırılır. Məqsəd, bu bölgənin estetik kodlarının və simvolikasının müasir dizayn təcrübələrində necə yaşadığını və yenidən interpretasiya olunduğunu müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqat tarixi, semiotik və vizual analiz metodları əsasında aparılmışdır.

Nəticədə, Qərbi Azərbaycan vizual mədəniyyəti milli dizayn kimliyinin formalaşmasında mühüm rol oynayan estetik sistem kimi təqdim olunur.

Açar sözlər: Qərbi Azərbaycan, vizual dil, mədəni irs, milli dizayn, ornament, semiotika.

Qərbi Azərbaycan bölgəsi əsrlər boyu zəngin mədəni irsə, estetik dəyərlərə və çoxqatlı vizual ifadə sisteminə malik olmuşdur. Bu mədəniyyət təkcə maddi abidələr və sənət nümunələri ilə deyil, həm də dərin mənəvi kodlarla formalaşmış vizual dil vasitəsilə nəsil-dən-nəslə ötürülmüşdür. Bu vizual dil xalça ornamentlərində, memarlıqda, geyim və tətbiqi sənət nümunələrində, bəzək və naxışlarda, rəng harmoniyalarında öz ifadəsini tapmışdır. Tarixi

şərait nəticəsində bu torpaqların fiziki itkisinə baxmayaraq, onların mədəni yaddaşı Azərbaycan xalqının vizual kimliyinin ayrılmaz hissəsi olaraq qalmaqdadır.

Dizayn elmi baxımından Qərbi Azərbaycan irsinin öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Çünki dizayn yalnız estetik bir fəaliyyət deyil, həm də bir xalqın dəyərlər sistemini, dünyagörüşünü və sosial yaddaşını daşıyan kommunikativ vasitədir. Bu kontekstdə Qərbi Azərbaycan mədəniyyətinin vizual dili müasir dizaynerlər üçün həm ilham mənbəyi, həm də milli kimliyin bədii ifadə forması kimi çıxış edir. Rəng, forma, simvol və ornament bir-biri ilə əlaqəli şəkildə xalqın təbiətə, həyata və mənəviyyata münasibətini ifadə edir.

Qərbi Azərbaycan xalçaçılıq məktəbləri bu baxımdan xüsusi maraq doğurur. Göyçə, Zəngəzur, Dərələyəz və İrəvan xalça məktəblərinə məxsus ornamentlər, buta, su dalğası, günəş, xonça və çiçək motivləri sadəcə dekorativ elementlər deyil, həm də semantik dəyər daşıyan vizual kodlardır. Əlizadənin (2019) qeyd etdiyi kimi, buta simvolu həyat və yenilənməni, su dalğası zamanın axarını, günəş isə enerjini və yaradıcı başlanğıcı təəcəssüm etdirir. Bu motivlər müasir qrafik və rəqəmsal dizaynda yenidən işlənərək, milli ornamentlərin çağdaş texnoloji estetikaya uyğunlaşdırılması üçün zəmin yaradır.

Eyni zamanda Qərbi Azərbaycan memarlığı da özünəməxsus ritmik və simmetrik formaları ilə seçilir. Rzayevin (2021) araşdırmalarında göstərildiyi kimi, İrəvan, Göyçə və Zəngəzur bölgələrindəki dini və yaşayış binalarının memarlıq üslubu yalnız funksional deyil, həm də estetik baxımdan tarazlıq və harmoniya prinsiplərinə əsaslanır. Tağ, gümbəz və daş ornamentləri ritmik təkrarlanma ilə birgə vizual harmoniya yaradır. Bu memarlıq ünsürləri bu gün interyer dizaynında, eksteryer fasadlarda və hətta rəqəmsal vizuallaşdırma layihələrində (3D modellər, urbanistik dizaynlar və s.) təkrar istifadə edilə bilər. Beləliklə, Qərbi Azərbaycan memarlıq dili müasir dizaynda həm estetik, həm də konseptual ilham mənbəyinə çevrilir.

Qərbi Azərbaycan geyim mədəniyyəti də vizual dildə mühüm yer tutur. Qadın geyimlərindəki rəng seçimi, bəzək daşları və naxış elementləri ictimai statusu, ailə dəyərlərini və bəzən dini inancı ifadə edirdi. Yaşıl rəngin təbiət və mənəvi təmizliklə, qırmızının həyat enerjisi və sevgi ilə, mavi rəngin isə səma və əbədiyyətlə assosiasiya olunması bu vizual dilin semiotik dərinliyini göstərir. Barthes-in (1977) semiotika nəzəriyyəsinə əsaslanaraq demək olar ki, bu rənglər yalnız estetik seçimi deyil, həm də mənəvi məna daşıyır. Müasir brend dizaynlarında bu rəng palitrasının milli ruhda istifadəsi dizayn məhsullarına emosional dəyər qatır.

Qərbi Azərbaycan vizual irsinin müasir dizaynda yenidən interpretasiyası son illərdə aktiv şəkildə müşahidə olunur. Azərbaycan dizaynerləri xalça motivlərini vektor formatda yenidən yaradır, loqotiplərdə və qutu dizaynlarında Qərbi Azərbaycan simvollarından istifadə edirlər. Göyçə gölünün təmiz su və mavi rəng simvolikası, Zəngəzur dağlarının konturları və qədim memarlıq ornamentləri yeni qrafik identitetlərin formalaşmasında istifadə edilir. Bu cür yanaşma milli irsin müasir estetikası ilə sintezini təmin edir və milli dizaynın beynəlxalq səviyyədə fərqlənməsinə şərait yaradır.

Qərbi Azərbaycan mədəniyyətinin vizual dili əsrlər boyunca formalaşan simvolik sistemlər və estetik kodlarla zəngindir. Bu regionun mədəni irsi həm coğrafi mövqeyinin, həm də çoxsəviyyəli etnoqrafik təsirlərin sintezi nəticəsində özünəməxsus vizual üslub qazanmışdır. Ənənəvi sənət nümunələrində - xüsusilə xalçaçılıq, keramika, daşoyma və zərgərlikdə - ornamentlərin simvolik mənası mədəni identikliyin əsas ifadə vasitəsinə çevrilmişdir.

Xalça ornamentlərində istifadə olunan “butalı”, “qonşulu”, “sarmaşiq”, “güləbətini” motivləri yalnız estetik dekor deyil, həm də həyat, bərəkət, doğum və yenilənmə kimi mənəvi anlamları daşıyır. Bu motivlər Qərbi Azərbaycan xalçalarının regional fərqliliyini və yerli ustaların yaradıcılıq təfəkkürünü əks etdirir. Eyni zamanda, rəng palitrası - qırmızı, indiqo mavisini, narıncı və təbii yaşıl tonlar - bölgənin təbiətindən və inanclar sistemindən qaynaqlanır.

Memarlıqda isə Qərbi Azərbaycan şəhərləri - xüsusilə İrəvan, Göyçə, Zəngəzur və Vedibasarı - öz dövrünə görə unikal konstruktiv və ornamental yanaşmaya malik olmuşdur. *Məscid tağları, pəncərə şəbəkələri, daş oyma ornamentləri və stalaktitli günbəzlər* bu vizual dilin əsas struktur elementləridir. Onlar həm dini, həm də dünyəvi məkanların simvolik dəyərlərini ifadə etmiş, həm funksional, həm də estetik məqsədlərə xidmət etmişdir.

Ənənəvi geyim elementlərində - qadın baş örtükləri, kəmərlər, tikmələr və gümüş bəzəklərdə - *ritual semantika və sosial status göstəriciləri* aydın müşahidə olunur. Geyim ornamentləri çox vaxt ailə mənsubiyyətini, evlilik vəziyyətini və regional kimliyi simvolizə etmişdir. Bu baxımdan, geyim yalnız bədən örtüyü deyil, həm də kommunikativ vasitə kimi çıxış etmişdir.

Ümumilikdə, Qərbi Azərbaycan vizual sistemində *ornament, rəng və forma* qarşılıqlı əlaqə içindədir: ornament konseptual məna daşıyır, rəng emosional təsir yaradır, forma isə

struktur və ritmik ahəngi təmin edir. Bu triada həm tarixi sənət nümunələrində, həm də müasir dizayn təcrübələrində bölgənin vizual kodlarının əsasını təşkil edir.

Qərbi Azərbaycan mədəniyyətinin vizual irsi bu gün müasir dizaynın müxtəlif istiqamətlərində - qrafik, rəqəmsal, interyer və brend dizaynında - aktual ilham mənbəyinə çevrilmişdir. Qlobalizasiya və rəqəmsallaşma prosesləri milli dizayn kimliyinin qorunması məsələsini gündəmə gətirmiş, nəticədə ənənəvi motivlər müasir texnoloji və estetik kontekstlərdə yenidən interpretasiya olunmağa başlanmışdır.

Aslanov (2022) qeyd edir ki, milli motivlərin müasir dizaynda istifadəsi yalnız keçmişə nostalji deyil, həm də mədəni dirçəlişin müasir formasıdır. Yəni dizayn vasitəsilə mədəni yaddaş yenidən canlandırılır, lakin bu, keçmişin təkrarı kimi deyil, onun çağdaş texnoloji dillə ifadəsi kimi təqdim olunur. Beləliklə, dizayn mədəni davamlılığın vasitəsinə çevrilir.

Nəticə etibarilə, Qərbi Azərbaycan mədəniyyətinin vizual dili Azərbaycan xalqının kollektiv yaddaşında mühüm yer tutur və müasir dizayn kimliyinin formalaşmasında əvəzsiz rola malikdir. Bu vizual dilin semiotik sistemini, ornamentikasını, rəng kodlarını və formal kompozisiyasını araşdırmaq, onları yeni texnoloji və estetik formatlarda dirçəltmək milli dizayn strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri olmalıdır. Beləliklə, dizayn sahəsi yalnız estetik deyil, həm də mədəni bərpa missiyasını daşıyan sahəyə çevrilir.

Qərbi Azərbaycan mədəniyyətinin vizual dili əsrlər boyu formalaşmış dərin estetik və simvolik sistemdir. Tədqiqat nəticəsində aydın olur ki, bu vizual sistem yalnız bədii ifadə vasitəsi deyil, həm də regionun sosial, dini və mənəvi dünyagörüşünün daşıyıcısıdır. Xalça ornamentlərindən memarlıq bəzəklərinə, geyim naxışlarından rəng seçiminə qədər bütün vizual elementlər bir-birini tamamlayan vahid mədəni kodlar toplusu yaradır. Bu kodlar Azərbaycan xalqının yaddaşında kimlik, mənsubiyyət və estetik sabitlik rəmzi kimi qorunub saxlanılmışdır.

Müasir dövrdə texnologiyanın və qloballaşmanın təsiri altında bu vizual irsin qorunması və yenidən interpretasiyası dizayn sahəsində mühüm çağırışa çevrilmişdir. Qərbi Azərbaycan ornamentləri və formaları müasir qrafik və rəqəmsal dizaynda yeni mənə qazanaraq həm milli, həm də qlobal səviyyədə tanıdıcı vizual elementlər kimi çıxış edir. Bu proses dizaynın yalnız texniki və funksional deyil, həm də *mədəni kommunikasiya vasitəsi* kimi rolunu gücləndirir.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, ənənəvi motivlərin müasir dizayn kontekstində istifadəsi milli kimliyin qorunması ilə innovativ yaradıcılığın vəhdətini təmin edə bilər. Qərbi Azərbaycan vizual kodlarının stilizə olunmuş formalarının brend kimliyində, interyer dizaynında və rəqəmsal mediada tətbiqi milli dəyərlərin yeni nəsillər tərəfindən mənimsənilməsini asanlaşdırır. Bu, həm estetik, həm də sosial baxımdan *mədəni davamlılıq* prinsipinin qorunmasına xidmət edir.

**THE VISUAL LANGUAGE OF WESTERN AZERBAIJANI CULTURE:
FROM PAST TO CONTEMPORARY DESIGN**

Gasimova Elfana Nasimi
Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
Head of the Design Department
Email: elfana_gasimova@unec.edu.az

Namazova Eldarli Parvin Ahmed
Azerbaijan State University of Economics(UNEC)
Teacher of the Design Department
E-mail: parvin_namazova@unec.edu.az

UDC 7.05(479.24)

SUMMARY

The Western Azerbaijan region has possessed a rich cultural heritage and a multilayered visual expression system for centuries. This article explores the visual language of Western Azerbaijani culture, tracing the evolution from traditional art forms-such as carpet ornaments, architectural motifs, clothing, and decorative elements-to contemporary graphic and digital design. The aim is to identify how the aesthetic codes and symbolism of this region continue to live and are reinterpreted within modern design practices. The study is conducted through historical, semiotic, and visual analysis methods.

As a result, the visual culture of Western Azerbaijan is presented as an aesthetic system that plays a significant role in shaping the national design identity.

Keywords: Western Azerbaijan, visual language, cultural heritage, national design, ornament, semiotics.

ВИЗУАЛЬНЫЙ ЯЗЫК КУЛЬТУРЫ ЗАПАДНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА: ОТ ПРОШЛОГО К СОВРЕМЕННОМУ ДИЗАЙНУ

Гасимова Эльфана Насими кызы
Азербайджанский Государственный Экономический Университет (UNEC)
Заведующая кафедрой дизайна
Эл. почта: elfana_gasimova@unec.edu.az

Намазова Эльдарлы Парвин Ахмед кызы
Азербайджанский Государственный Экономический Университет (UNEC)
Преподаватель кафедры Дизайн
Эл. почта: parvin_namazova@unec.edu.az

УДК 7.05(479.24)

РЕЗЮМЕ

Регион Западный Азербайджан на протяжении веков обладал богатым культурным наследием и многослойной системой визуального выражения. В данной статье исследуется визуальный язык культуры Западного Азербайджана - от традиционных форм искусства, таких как ковровые орнаменты, архитектурные мотивы, элементы одежды и украшений, до современного графического и цифрового дизайна. Цель исследования заключается в определении того, каким образом эстетические коды и символика данного региона продолжают существовать и получают новое осмысление в современных дизайнерских практиках. Исследование основано на историческом, семиотическом и визуальном анализе.

В результате визуальная культура Западного Азербайджана представляется как эстетическая система, играющая важную роль в формировании национальной дизайнерской идентичности.

Ключевые слова: Западный Азербайджан, визуальный язык, культурное наследие, национальный дизайн, орнамент, семиотика.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. S.Əlizadə. *Azərbaycan xalça ornamentləri və semiotik təhlil*. Bakı: Elm nəşriyyatı. 2019.

2. E. Rzayev. *Qərbi Azərbaycan memarlıq irsi və onun qorunması problemləri*. Bakı: Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti Nəşriyyatı. 2021.
3. T. Aslanov. *Milli motivlərin müasir dizaynda interpretasiyası*. Azərbaycan Dizayn Jurnalı, 8(2), 45–56. 2022.
4. https://fotografiaeteoria.wordpress.com/wpcontent/uploads/2015/05/the_work_of_representation
5. https://monoskop.org/images/0/0a/Barthes_Roland_Image-Music-Text.pdf